

UDK 75Paglia, F.
272-722.52Kokša, Đ.
069:7.07Kokša, Đ.
27-523.42(37Brescia)
<https://doi.org/10.53745/ccp.48.93.2>
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 11. siječanj 2024.
Prihvaćeno za objavljivanje: 15. ožujka 2024.

SLIKA MUČENIŠTVO SV. KATARINE ALEKSANDRIJSKE (OKO 1675.) FRANCESCA PAGLIE IZ BRESCIE U ZBIRCI BISKUPA KOKŠE U ZAGREBU*

Sanja CVETNIĆ

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ulica Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb
scvetnic@ffzg.hr

Potpisanu sliku Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske u zbirci obitelji Panajotov u Zagrebu objavio je Grgo Gamulin (1964.) kao djelo Francesca Paglie (Brescia, 1635. – 1714.) i prepoznao na njoj utjecaj njegova bolonjskoga učitelja Guercina. Slika je potom ubrzo prešla u zbirku Ivana Lackovića te potom u zbirku starih majstora biskupa Đure Kokše u pokušaju stvaranja Metropolitanske galerije u Zagrebu. Slika je važna u opusu Francesca Paglie kao svjedočanstvo o stilskoj prožetosti bolonjskih i mletačkih utjecaja u umjetnikovoj zreloj dobi. Izvorno je bila oltarna pala na bočnom oltaru u crkvi Santa Maria di Pace u samostanu benediktinskih redovnica u Brescii, a napustila je izvorni smještaj nakon francuske okupacije (1797.). Navedena je u popisu zaplijenjenih djela, datiranu 1808. godine.

KLJUČNE RIJEČI: *Francesco Paglia, zbirka biskupa Đure Kokše, kasnobarokno slikarstvo, Brescia, crkva Santa Maria di Pace*

Slika *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* [Slika 1]¹ ušla je u zbirku biskupa Kokše prije 1983. godine, jer je te godine uključena među djela na izložbi *Stari majstori iz Metro-*

* Ovaj je rad sufinancirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Modeli naručiteljstva. Naručitelji, umjetnici i publika u Zagrebu u 17. i dugom 18. stoljeću* [IP-2022-10-3190].

¹ Ulje na platnu, 175,8 × 135,5 cm, sign. d. l. k.: »F. PALEA F«, inv. br. ZDJK-033 MetG 16.

politanske galerije u Muzejskom prostoru (danas Klovićevi dvori) u Zagrebu, na prvom javnom predstavljanju zbirke.²

Slika 1. Francesco Paglia, *Mučeništvo svete Katarine Aleksandrijske*, oko 1675., Zagreb, zbirka biskupa Đure Kokše, nekoć Brescia, crkva Santa Maria di Pace (više ne postoji)

No, za razliku od većine slika starih majstora u biskupovoj zbirci, ona se nalazila u Zagrebu i prije nego je sama zbirka postojala. Grgo Gamulin objavio je o njoj dva kratka odlomka u zbirci studijā *Stari majstori u Jugoslaviji* (1964.), procjenjujući kako potpis u donjem lijevom kutu: »F. PALEA F.« i uvjerljive stilske značajke ne potiču raspravu oko njezina atributivnoga određenja: slika je djelo lombardskoga slikara Francesca Paglie (Brescia, 1635. – 1714.)³ i tada se nalazila u zbirci obitelji Panajotov u Zagrebu.⁴ Zahvaljujući tomu što je Gamulinovo izdanje dvojezično (s prijevodom na talijanski), u

talijanskoj literaturi slika *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* i njezin smještaj u zbirci obitelji Panajotov javljaju se i dalje desetljećima, u studijama i u referentnoj literaturi.⁵ Podatak o smještaju slike »nella Collezione Panajotov a Zagabria«, kao i nama iznimno važan podatak o njezinu izvornom smještaju u crkvi Santa Maria di Pace u ulici Tosio u

² Vinko ZLAMALIK, *Stari majstori iz Metropolitanske galerije (18. kolovoza – 15. rujna 1983.)*, Zagreb, 1983., deplijant s popisom djela, kat. br. 16, s. p.

³ Podatke o Pagliinu rođenju i smrti prema maticama župe San Giovanni Evangelista u Brescii objavio je Camillo Boselli (1964.): »I registri della chiesa di S. Giovanni sono ricchi di documenti della famiglia Paglia; per il periodo che ci riguarda posso ricordare i due atti di nascita e di morte di Francesco Paglia. Il primo si trova nel Liber quartus 1624–1645 a ca. 114 retro: die 6 (ottobre 1635) / *Fran^{co} figlio di ms Antonio Paglia e di / Mad^e Laura sua Consorte fu battezzato da / me Cur^o Comp. il Sig. Marc' Antonio Cuoris*. Il secondo si trova nel libro decimo dei morti 1706–1747 a ca. 23 retro: 21 d^o (febbraio 1714) / *Il Sig. Fran^{co} Palia riceuuti i Santissimi Sacra.ti morì, e fu sepolto in nostra Chiesa*«, Camillo BOSELLI, »La validità della cronologia nelle 'Glorie di Brescia' di Francesco Maccarinelli e nelle 'Notizie istoriche delli pittori scultori ed architetti bresciani' di G. Battista Carboni«, *Arte Lombarda*, vol. 9, br. 2, secondo semestre 1964., str. 122–127 (124). Pagliini sinovi Carlo Antonio (poznat kao Antonio) i Michel Angelo (Angelo) bili su također slikari u Brescii i Veneciji. Fiorenzo FISOGNI, »La pittura dei Paglia«, *Duemila anni di pittura a Brescia* (ur. Carlo BERTELLI), sv. 2. *Dal Seicento al Novecento*, Brescia, 2007., str. 385–399.

⁴ Grgo GAMULIN, *Stari majstori u Jugoslaviji*, II, Zagreb, 1964., str. 119, 123, il 70 i 71.

⁵ Primjerice, u leksikonskom članku Rite Dugoni: »Il martirio di s. Caterina (1672.–75, Zagabria, coll. Panajotov, già Brescia, S. Pace)«. Rita DUGANI, »Paglia, Francesco«, *Dizionario biografico degli Italiani*, LXXX, Rim, 2014., str. 289.

Brescii, objavila je Renata Stradiotti (1988.).⁶ Ta crkva više ne postoji, a prikazana je na perspektivnom prikazu Brescie [Slika 2] Domenica Carbonija (1727. – 1768.) iz 1764. godine, kada je još Pagliina slika *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* bila u njoj.⁷ Malena je crkva bila smještena između palača najznamenitijih brešanskih patricijskih obitelji, a bila je dio ženskoga benediktinskog samostana (1445. – 1797.), čije su redovnice dijelom bile patricijke iz susjedstva pa je i njezin naručitelj moguće iz toga kruga.⁸ Veća crkva srodnoga naziva u Brescii (i danas postojeća u ulici Pace) – Santa Maria della Pace – pripada zajednici oratorijanaca sv. Filipa Nerija.⁹

Slika 2. Domenico Carboni, *Brescia*, 1764., detalj s označenom crkvom Santa Maria di Pace, Brescia, Musei Civici di Arte e Storia, Pinacoteca Tosio Martinengo

⁶ Renata STRADIOTTI, »Francesco Paglia«, *Brescia pittorica 1700–1760: l'immagine del sacro* (ur. Bruno PASSAMANI), katalog izložbe, Brescia, 1981., str. 27–31.

⁷ Naslov: »BRESCIA / Terra antiqua, potens armis atque ubere glebe Virg. Aen. lib. I«, bakropis, 596 × 1356 mm (list). Brescia, Musei Civici di Arte e Storia. Pinacoteca Tosio Martinengo, inv. 1989.

⁸ »Nei dintorni del monasterio, nei palazzi circostanti delle attuali vie Tosio, G. Rosa, Trieste, ecc. abitavano le famiglie patricie dei Martinengo da Barco, Maggi, Chizzola Peschiera, Martinengo Cesaresco, Luzzago, e varie altre. Queste famiglie popolarono il monastero della Pace [iako piše »della«, radi se maloj crkvi redovnica benediktinki, a ne o velikoj crkvi oratorijanaca] delle loro figliuole non destinate al matrimonio, costrette per forza a prendere il velo monacale per non intaccare il patrimonio familiare, poichè la dote necessaria per entrare in un monastero era sempre molto inferiore a quella richiesta per un matrimonio di pari condizione.« Mons. Paolo GUERRINI, »La congregazione dei padri della Pace«, *Memorie storiche della Diocesi di Brescia*, god. 4, br. 1, Brescia, 1933., str. 1–256 (66–67).

⁹ Crkvu je projektirao Giorgio Massari, dovršena je 1746. godina, a u nju su – uglavnom oporučnim darovima – također prispjele slike Massarca Paglie. Usp. Carissimo RUGGERI, Valentino VOLTA, Pier Virgilio BEGNI REDONA, Rossana PRESTINI, Ivo PANTEGHINI, *La chiesa di Santa Maria della Pace in Brescia*, Brescia, 1995., str. 165–170.

Prije nego što nastavimo o dosad poznatoj topografiji povijesnih premještaja slike *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* osvrnut ćemo se na njezina autora,¹⁰ slikara i pisca Francesca Pagliu iz Brescie, na samu sliku te na njezinu kratku izlagačku povijest u okviru zbirke biskupa Kokše.

Iako je rodom iz Brescie i većim dijelom vezan i djelovanjem za nju, u sazrijevanju Francesca Paglie važnu ulogu odigrao je vodeći slikar bolonjske škole Giovanni Francesco Barbieri, zvan il Guercino (Cento, 1591. – Bologna, 1666.), u čijoj je radionici boravio kao mladić, od oko 1660. godine do Guercinove smrti. Taj podatak ističu svi suvremenici i biografi, primjerice brešanski antikvar i pisac Giulio Antonio Averoldo, koji u pregledu *Le scelte pitture di Brescia additate al forestiere* (1700.) bilježi desetak Pagliinih djela u rodnom gradu, među kojima za dva (oba i sada *in situ*) u kratkim opisima spominje Guercina kao njegovu učitelja. Prvi put spominje Guercina u opisu Pagline oltarne slike *Milosrđe sv. Lucija iz Cavargna sa sv. Katarinom Aleksandrijskom i sv. Lucijom* (1675.) u crkvi San Giuseppe: »na prvom oltaru plješćemo vrlini *Francesca Paglie* našeg *Brešanca*. Ovo je od lijepih djela koje je naslikao, jer je snažno u koloritu, i vjerno podržava način njegovu učitelja *Guercina*. Na slici *Sv. Lucij [sic]* mnogo je likova promatrača, jedni sjede, drugi kleče ili stoje, odlično crtački oblikovani i osvjetljeni; a anđelčići u slavi su vrlo meko slikani i više kolorirani.«¹¹

Drugi put učiteljev utjecaj bilježi na Pagliinoj oltarnoj pali *Uznesenje Marijino* [Slika 3]¹² u crkvi San Giovanni Evangelista, slikanoj vjerojatno između 1672. i 1675. godine: »Bacite pogled na prvi oltar, i otkrijte palu *Uznesenja Marije Djevice Francesca Paglie*, našega *Brešanca*, koji i sada živi, a bio je učenik *Francesca Barbierija*, zvanoga *Guercino* iz

¹⁰ U hrvatskoj baštini zabilježena je još jedna Paglina slika, u Zadru, također potpisana (»Fran. Palea f.«, ali na poleđini slike). Objavio ju je Radoslav Tomić (2006.) – komu zahvaljujem na pomoći u ovom istraživanju – kao djelo kupljeno iz zbirke obitelji Marušić u Arbanasima za Narodni muzej u Zadru, a izloženo na Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti. Tom prilikom autor je pružio opširnije podatke o slikarevu stilskom podrijetlu i značajkama. Usp. Radoslav TOMIĆ, »[114] Francesco Paglia«, u: Emil HILJE i Radoslav TOMIĆ, *Umjetnička baština Zadarske nadbiskupije* (priř. Nikola JAKŠIĆ), Zadar, 2006., str. 288 (ilustracija na str. 289). Slika je tradicionalno identificirana kao *Pričest sv. Katarine Sijenske*, ali prema redovničkom habitu riječ je o karmelićanskoj svetici. U ikonografiji i hagiografiji firentinske karmelićanke, sv. Marije Magdalene de' Pazzi (kanonizirana 1669.) poznata su i viđenja i ekstaze nakon pričesti pa je taj prizor poznat u njezinoj ikonografiji kao *Krist pričješćuje sv. Mariju Magdalenu de' Pazzi*. Za kritičku hagiografiju usp. [François BAERT, Conrad JANNINCK.] »De S. Maria Magd. de Pazzis, Ordinis S. Mariæ de Monte Carmelo Florentiæ in Hertruria«, *Acta Sanctorum Maii collecta, digesta, illustrata, a Godefrido Henschenio et Daniele Papebrochio e Societate Iesu Tomvs VI quo continentur dies XXV, XXVI, XXVII, XXVIII opera et studium conferentibus Francisco Baertio et Conrado Ianningo eisudem Societatis editio novissima* (ur. Ioannes CARNANDET). Parisiis et Romæ, 1866., str. 175–348.

¹¹ »[...] nel primo Altare facciamo applauso alla virtù di *Francesco Paglia* nostro *Bresciano*. Questa è delle bell'opere da esso lavorate, perche ella è gagliarda di colorito, e sostenta rigorosamente la maniera del *Guercino* suo maestro. A S. *Lucio* molte figure astanti, altre sedenti, altre in ginocchio, altre in piedi sono con ottimo disegno compartite, e lumeggiate; e gli Angeletti in gloria sono molto morbidi, e meglio coloriti.« [Giulio Antonio AVEROLDI.] *LE SCELTE PITTURE DI BRESCIA ADDITATE AL FORESTIERE*. IN BRESCIA, MDCC. Delle Stampe di Gian-Maria Rizzarda [1700.], str. 38.

¹² Ulje na platnu, 285 × 195 cm. Brescia, San Giovanni Evangelista. Renata Stradiotti (1981.) *terminus ante quem* određuje prema spomenu slike u prvoj redakciji Pagliina rukopisna djela *Il Giardino della Pittura* iz 1675. godine, a smatra da je slika *Uznesenje Marijino* stilski zrelije od prve narudžbe koju je dobio u rodnom gradu, *Sv. Antun Padovanski sa sv. Sebastijanom i sv. Rokom* (1672.) u crkvi Santa Maria della Carità (del Buon Pastore). R. STRADIOTTI, »Francesco Paglia«, str. 29.

Centa.¹³ Dakako, Averoldo bilježi i našu sliku na bočnom oltar u crkvi Santa Maria di Pace, gdje je glavnu oltarnu palu *Bogorodica pruža dijete Isusa sv. Josipu* slikao Antonio Domenico Triva, slikar međunarodne karijere, čija djela su češća u Hrvatskoj, a koji je također spojio »emilijansku tradiciju s mletačkim slikarstvom, kako onim 16. stoljeća tako i suvremenim slikarskim previranjima«¹⁴. Drugu bočnu oltarnu palu *Sv. Benedikt* slikao je lombardski slikar, djelatan uglavnom na području Brescie, Pompeo Ghitti.¹⁵ Ikonografski zadatci svih triju pala svjedoče o temama prikladnima za ženski benediktinski samostan u poslijetridentskom razdoblju: o uzletu pobožnosti prema sv. Josipu, poučnom uzoru starokršćanske mučenice i uglednoga osnivača benediktinskoga reda.¹⁶

Slika 3. Francesco Paglia, *Uznesenje Marijino*, 1672. – 1675., Brescia, slika na bočnom oltaru u crkvi San Giovanni Evangelista

I sâm Paglia svjedoči o vezanosti za svoga bolonjskog učitelja u djelu *Il Giardino della Pittura*, alegorijskoj šetnji protagonistâ dijaloški zamišljena eruditskoga vodiča po crkvama u Brescii, u kome alegorija slikarstva (*la Pittura*) i alegorija pjesništva (*la Poesia*) razgovaraju – dijelom u stihovima, dijelom u prozi – o umjetninama u njima.¹⁷ U crkvi Santa Maria del Carmine dolaze do Guercinove slike *Bogorodica s Djetetom*, sv. *Andrea Corsini* i sv. *Matej*, koja se nekoć tamo nalazila, i tada Paglia daje oduška svome oduševljenju prema Guercinu: superlativima opisuju crtež i kolorit, impostacije, krajolik, slikanu arhitekturu, koji su takvi da se »bolje od toga ne može« (*»a mio parere non si può far di più«*, kaže alegorija slikarstva) i zaključuje: »Uistinu,

¹³ »Gettate po lo sguardo al primo Altare, ‘e scoprite la pala dell’Assunzion di *Maria Vergine* di *Francesco Paglia* nostro *Bresciano*, e vivente, discepoli di *Francesco Barbieri*, detto il *Guercino* da *Cento*.« [G. A. AVEROLDO,] *Le scelte pitture di Brescia*, str. 64.

¹⁴ Radoslav TOMIĆ, »Slika Antonia Trive na Braču«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, god. 28, br. 1, Split, 1989., str. 169–175 (174); Višnja BRALIĆ, »Venecija i slikarstvo baroknih stoljeća u sjevernojadranskoj Hrvatskoj«, *Sveto i profano. Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*, katalog izložbe (ur. Radoslav TOMIĆ), Zagreb, 2015., str. 39–60 (48, 49); Radoslav TOMIĆ, »Antonio Domenico Triva, *Alegorija*«, kataloška jedinica, *Sveto i profano. Slikarstvo talijanskog baroka u Hrvatskoj*, katalog izložbe (ur. Radoslav TOMIĆ), Zagreb, 2015., str. 217–219.

¹⁵ »In Santa Pace Chiesa, e convento di Monache. Pala maggiore d’*Antonino Triva*. La *Vergine* porge il *Bambino* a *S. Giuseppe*. S. *Catterina* di *Francesco Paglia*, e *S. Benedetto* di *Pompeo Ghitti*. A nostri giorni è stata rifabbricata la Chiesa; nella vecchia enravi di *Lattanzo* sul muro scene tragiche della *Passione*; queste ora si mirano in tela copiate dal *Ghitti*, di cui poi sono d’invenzione il *Cristo* in *Croce*, e la *Risurrezione*.« G. A. AVEROLDO,] *Le scelte pitture di Brescia*, str. 259.

¹⁶ Potraga za drugim dvjema slikama – zbog usporedbe njihovih sudbina sa zagrebačkim *Mučenjem sv. Katarine* – zasad nije dala rezultate.

¹⁷ Ep je ostao u rukopisu (i prijepisima) do objave: *Francesco PAGLIA, Il Giardino della Pittura* (ur. Camillo BOSELLI), Brescia, 1967. (supplemento ai *Commentari dell’Ateneo di Brescia*).

način koloriranja najljepši je što postoji, sa snagom, prirodnošću i razumijevanjem koje je neobjašnjivo.«¹⁸ Naposljetku, prenosi i pohvalne stihove Marca Boschinija posvećene Guercinu, »uvijek živom kistu« viteza iz Centa (»Al sempre Viuo Penelo del Sig.r. Cau.r / Zan Francesco Barbieri da Cento«¹⁹). Tomu Paglia dodaje vlastiti sonet (»Epitaffio«) u kome tuguje nad smrću idealiziranoga bolonjskog učitelja (»Ugaslo je najljepše oko slikarstva«²⁰). Za Pagliu su bile važne pohvale i prihvaćenost Guercina u mletačkom krugu, jer je sâm njemu pripadao. Politički okvir Brescie bila je Mletačka Republika, dio države zvan *Stato de Ter[r]ja*, pa je popularnost spoja »bolonjskoga klasicizma« i »venecijanskoga kolorizma« i Pagliu davala poseban status među naručiteljima i na tržištu. Marco Boschini (1674.) navodi značajan Pagliin ciklus (izgubljen) od šesnaest slika, naručen za crkvu benediktinskoga samostana San Nicolò del Lido.²¹ Iz Boschinijeve prepiske s kardinalom Leopoldom de' Medici, to jest iz dodatka pismu od 18. svibnja 1675., u kome Boschini kardinalu nabraja slikare koji su »u Veneciji u modi i smatrani virtuozi«,²² saznajemo da je Paglia često zaposlen u Veneciji: »Tu je još i Francesco Paglia iz Brescie, učenik Francesca Barbierija zvanoga il Guercino; dotični slikar dijelom radi u Veneciji, a dijelom u Brescii.«²³ Dakle, izašao je iz kruga mjesnih brešanskih slikara i bio šire prihvaćen, čak i u zahtjevnom mletačkom umjetničkom središtu. I kada je već skoro stoljeće proteklo od Pagliine smrti, mjesni povjesničar i pravnik Federico Nicoli Cristiani (1807.) još uvijek ističe da je »bio jedan od najboljih učenika Francesca Barbierija da Cento zvanoga il Guercino. Odličan crtež, snažan kolorit, mekoća u prikazu nagih tijela, živa izražajnost u pokretima, dobro oblikovanje nabora tkanine, sve su to odlike koje osiguravaju trajnu časnu slavu našem Francescu.«²⁴

Format slike *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* uspravan je pravokutnik, a kadar obuhvaća protagoniste mučeništva u punoj visini – sveticu, koja kleči povišena na pozornici stratišta, pogleda uprta uvis dok krvnik zamahuje mačem – te publiku ispod stratišta vidljivu poprsjem (četiri lika s jedne i četiri s druge strane, od čega tri lica lijevo djeluju

¹⁸ »Per uerità è delle belle maniere di colorire, che / far si possa, con forza, con naturalezza, et / con intedimento inesplicabile.« F. PAGLIA, *Il Giardino della Pittura*, str. 85–86.

¹⁹ F. PAGLIA, *Il Giardino della Pittura*, str. 86.

²⁰ »L'occhio più bel de la pittura è spento« F. PAGLIA, *Il Giardino della Pittura*, str. 88–89 (89).

²¹ »Di più il valoroso Pittore Francesco Paglia Bresciano v'è rappresentato sopra sedici tele diuersi Santi della Religione di San Benedetto, e sono Pontefici, Imperatori, Dogi di Venezia, Cardinali, e diuersi altri Principi, che, per seruire à Dio, deposero volonarij le Mitre, gli Scetri, e le Corone. E queste Pitture seruiranno per adornare la detta Chiesa«. [Marco Boschini,] *LE RICCHE MINERE DELLA PITTURA VENEZIANA*. Compediosa informazione DI MARCO BOSCHINI Non solo delle Pitture pubbliche di VENEZIA: ma dell'Isola ancora circonuicine. AL SERENISSIMO PRENCIPE E REGAL COLLEGIO DI VENEZIA. IN VENEZIA, M.D.LXXIV, Appresso Francesco Nicolini, [1674.], str. 50.

²² »[...] che in Venezia hanno grido e sono tenuti per virtuosi [...]« Lucia PROCACCI, Ugo PROCACCI, »Il carteggio di Marco Boschini con il cardinale Lepolodo de' Medici«, *Saggi e memorie di storia dell'arte*, vol. 4, Venezia, 1965., str. 87–114 (100).

²³ »Vi è ancora un Francesco Paglia brisciano [sic], alieuo di Francesco Barbieri detto il Guercino; il sudetto pittore parte opera in Venezia e parte in Brescia.« L. PROCACCI, U. PROCACCI, »Il carteggio di Marco Boschini«, str. 101.

²⁴ »[...] fu uno de' più bravi scolari di Francesco Barbieri da Cento detto il Guercino. Ottimo disegno, gagliardo colorito, morbidezza nel nudo, viva espressione negli atti, bel maneggio ne' panneggiamenti, sono tutti pregi che assicurano eterna onorevole fama al nostro Francesco.« [Federico Nicoli Cristiani] *Della vita e delle pitture di Lattanzio Gambara mamorie storiche di Federico Nicoli Cristiani Aggiuntevi brevi notizie intorno a piu' celebri ed eccellenti pittori Bresciani*, 1807., str. 173, 174.

portretno) i male anđelčice na nebu koje spuštaju ružin vijenac prema sv. Katarini Aleksandrijskoj. Prostorni razvoj započinje dvjema blago ukošenima stubama uz donji rub kadra, a već su one postavljene povišeno u odnosu na razinu pogleda promatrača, što izvorni smještaj slike određuje visoko, blago iznad razine promatračeva pogleda. Glavni svjetlosni izvor smješten je izvan gornjega ruba kadra, tako da je svetica osvijetljena licem uzdignutim prema nebu i – premda je prikazana pred sam završni trenutak mučeništva – djeluje kao da je već u trenutku nebeske proslave, apoteoze ili uznesenja. U usporedbi Bogorodičina lika na spomenutoj oltarnoj slici *Uznesenja Marijina* iz Brescie i svetičina lika na slici *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* uočavamo srodni crtež glave. Gotovo isti lik prikazan je u desnom poluprofilu odozdo (u Brescii) [Slika 4] i lijevom poluprofilu odozdo (u Zagrebu), a posve su usporedivi i raspored sjenā te tanka i nervozna, »fraktalna« mreža svjetlosnih odblijesaka na draperiji pa zagrebačku sliku datiramo u to razdoblje, oko 1675. godine. Već je Grgo Gamulin na slici zapazio »guercinesko školovanje ovog slikara« te istakao: »Zrelije barokno osjećanje navelo ga je da lik mučenice omota raskošnim haljinama, u čemu kao da se i sastoje najveće kvalitete naše slike.«²⁵ U opusu Francesca Paglie slika iz zbirke biskupa Kokše ima važno mjesto, a Renata Stradiotti smatra ju ključnom karikom za razumijevanje Pagliine umjetničke putanje u zreloj dobi, »inače iznimno siromašne sigurnim datacijama, ključne karike i stoga što pripada razdoblju slikareve zrelosti i utvrđuje suživot bolonjskoga školovanja kod Guercina s posredovanom brešanskom tradicijom, koji – već posve pomiješani – prevladavaju sad jedno sad drugo«²⁶.

Slika 4. Francesco Paglia, *Uznesenje Marijino*, detalj Blažene Djevice Marije, 1672. – 1675., Brescia, slika na bočnom oltaru u crkvi San Giovanni Evangelista

S atribucijom Francescu Paglii slika *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* izlagana je kao dio zbirke biskupa Kokše 1983. (Zagreb), 1989. (Zagreb), 1997. (Ozalj) te 2022.

²⁵ G. GAMULIN, *Stari majstori*, str. 119.

²⁶ Cijela rečenica glasi: »Si tratta di un anello fondamentale (per quanto lascia arguire la fotografia, tenendo conto che il cromatismo del dipinto è più chiaro, come sottolinea il Gamulin), per capire lo svolgimento dell'iter artistico del Paglia per altro estremamente povero di datazioni certe, un anello centrale perché cade nel periodo della maturità del pittore e fissa la convivenza della formazione bolognese guercinesca con la meditata tradizione bresciana, che ora debitamente fuse, prevalgono talvolta l'una sull'altra« R. STRADIOTTI, »Francesco Paglia«, str. 28.

(Zagreb),²⁷ a kao dio zbirke Ivana Lackovića 1998. godine (Zagreb), s napomenom da je »u sastavu Metropolitanske galerije«²⁸.

Godine 1964., kada Grgo Gamulin bilježi sliku »u vlasništvu obitelji Panajotov«²⁹ u Zagrebu, to je prezime bilo iznimno rijetko, a sada u Zagrebu žive tek dvoje Panajotovih, pripadnici iste obitelji. U središtu grada (današnja ulica Pavla Hatza 10) Radisav Panajotov (Mala Lukanja kod Pirota, nekoć Bugarska, sada Srbija, 1905. – Zagreb, 1970.) imao je do smrti radnju za izradu okvira (u većim nizovima) i za uokvirivanje slikā po narudžbi, no kada je umro – prema svjedočenju Ane Panajotov, supruge njegovu unuka – inventar radnje je rasprodan.³⁰ Osim te obitelji, kipar Kiril Halačev (Lom, Bugarska 1911. – Zagreb, 1988.) u vrijeme studija 1941. godine zabilježen je kao Kiril Panajotov-Halačev.³¹ Nakon studija nastavio je živjeti u Zagrebu, no koristio se drugim dijelom prezimena, Halačev.³² Bez podataka o drugim Panajotovima koji bi mogli doći u dodir s tržištem umjetnina, radnja Radisava Panajotova čini se važnim mjestom mogućega posredništva ili privremena smještaja slike, a prema riječima Ane Panajotov, u njoj su bili zaposleni i radnici podrijetlom iz Podravine, Lackovićeve rodnoga kraja. Naime, nakon Gamulinove objave slike (1964.), a prije 1983. godine, kada je prvi put pokazana javnosti na izložbi *Ususret Metropolitanskoj galeriji*, slika je prešla u zbirku slikara Ivana Lackovića i njegovo je prezime i danas urezano u drvenu dasku podokvira: »VI. LACKOVIĆ«. Ubrzo potom slika je pridružena starim majstorima iz biskupove zbirke u zajedničkom naporu osnutka Metropolitanske galerije. Kako je slika *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* uopće došla do Zagreba, nije za sada poznato i možemo samo naslućivati da je pristigla trgovačkim putovima, ali zato znamo kako je otišla iz Brescie. Naime, dana 19. veljače 1808. godine navedena je na popisu umjetninā koje treba poslati Upravi za državnu imovinu u Milanu,³³ u skupini slikā koja su od 1800. godine prikupljane u prostoriji Biskupske

²⁷ Navedena u strojem pisanom kataloškom popisu slikā starih majstora (»33 (MetG 120) / FRANCESCO PAGLIA, Brescia, 1638 – 1713. / SVETA KATARINA / ulje na platnu; 1758 × 1355 mm«), bez datuma, ali koji je Đuro Vandura sastavio vjerojatno uoči izložbe *Ususret Metropolitanskoj galeriji* (1989.) za neobjavljeni izložbeni katalog, umjesto koga je objavljen tek preklopni deplijant s nazivom izložbe i popisom izložaka: *Ususret Metropolitanskoj galeriji*. Izložba 18. 3. – 30. 4. 1989., Zagreb: MGC, Jezuitski trg, 1989., s. p. U katalogu izložbe od 15. svibnja do 29. lipnja 1997. u Ozlju piše: »Sveta Katarina slikana je u dramatičnoj spiralnoj gesti, s ekstatičnim pogledom, obasjana difuznim svjetlom iz oblaka. Kolorit je topao s osjećajem slikarske materije. Pozadinu slike čini pejzaž s arhitekturom, te sumarno naznačeni likovi gledaoca. Zanosu su slici doprinose leteći anđeli što drže krunu, obasjani iz oblaka.« Branka STERGAR, *Iz zbirke starih majstora biskupa dr. Đure Kokša*, Ozalj, 1997., str. 34 (s ilustracijom); Sanja CVETNIĆ, »Stari majstori u Zbirci biskupa Đure Kokše«, u: *Umjetnička zbirka biskupa Đure Kokše – pečat vjere, trag umjetnosti* (ur. Danijela MARKOTIĆ), Zagreb, 2022., str. 41–56 (55, ilustracija Pagliine slike na 120).

²⁸ Koraljka JURČEC KOS, *Zbirka Lacković Croata*, katalog izložbe Zagreb, str. 21 (ilustracija), 32 (kataloški opis). Zahvaljujem kolegici Tanji Trška na bibliografskoj dopuni.

²⁹ G. GAMULIN, *Stari majstori*, str. 119.

³⁰ Je li slika doista bila u radionici, gospođi Panajotov nije poznato, a ne sjeća se ikakve sakupljačke djelatnosti Radisava Panajotova. Najljepše zahvaljujem gospođi Ani Panajotov i njezinu sinu Branku Panajotovu na ljubazno pruženim informacijama.

³¹ »Petrošačka prijavnica za kućanstva i samce«, podnesena Gradskom poglavarstvu 28. listopada 1941. na ime Kiril Panajotov-Halačev, student. Državni arhiv u Zagrebu, Gradsko poglavarstvo Zagreb 1941.–1945., sign. HR-DAZG-24-4-3119952.

³² V. Fo. [Višnja FLEGO], »Halačev, Kiril (Ćiril)«, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5 (gl. ur. Trpimir MACAN), Zagreb, 2002., str. 402.

³³ »Segue l'elenco dei quadri procedenti dalle Corporazioni di questo dipartimento rimanenti ancora sotto il giorno 31 Xmhre 1807 da spedirsi alla Direzione a del Demanio, e diritti uniti. // B 19 Febr. 1808 Elenco

palāce u Brescii,³⁴ pod brojem 61: »Martirio di St Catterina [*sic*]. Grande, si crede del Paglia.«³⁵ Slika *Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske* bila je, dakle, dio najveće selidbe umjetninā u Europi, koje talijanska historiografija zove »spoliazioni napoleoniche«, a riječ je o nezakonitoj pljenidbi umjetničkih djelā (sustavnoj državnoj krađi) kojom su nakon francuske okupacije (u Brescii 1797.) i ukinuća redovničkih i bratovštinskih zajednica, brojne umjetnine – pogotovo s Apeninskoga poluotoka, ali i drugih zemalja, od Belgije i Nizozemske do Egipta – krenule put francuskih adresa.³⁶ Nakon Napoleonova poraza i kraja njegove Kraljevine Italije (1814.), neke umjetnine su vraćene (no nova, austrijska uprava u Lombardiji uglavnom nije tražila povrat za umjetnine iz ukinutih redovničkih zajednica), a neke su ubrzo započele svoju tržišnu avanturu, mijenjajući vlasnike i zbirke u kojima se nalaze. Za razdoblje između 1808. godine, kada je zabilježena na popisu zaplijenjenih umjetnina, i 1964. godine, kada ju je Grgo Gamulin objavio u zbirci obitelji Panajotov u Zagrebu, podatci o sudbini te vrsne slike nisu poznati, međutim, i pronalazak njezina izvornoga smještaja te okolnosti pod kojima ga je napustila zasad je iznimka u zbirci starih majstora biskupa Kokše. Najvažniju ulogu u tome imali su mnogi naraštaji kroničara, povjesničara i povjesničara umjetnosti iz Brescie, dio kojih je naveden ovdje u bilješcima, a koji su svoju zavičajnu zanesenost posvjedočili brojnim vrsnim studijama o brešanskoj baštini, objavljenim arhivskim dokumentima i priređenim izložbama.³⁷

SUMMARY

THE PAINTING OF THE MARTYRDOM OF SAINT CATHERINE OF ALEXANDRIA (CIRCA 1675) BY FRANCESCO PAGLIA FROM BRESCIA IN THE COLLECTION OF BISHOP KOKŠA IN ZAGREB

The Painting of the Martyrdom of Saint Catherine of Alexandria in the Collection of the Panajotov family in Zagreb was published by Grgo Gamulin (1964), attributed to Francesco Paglia (Brescia, 1635 - 1714). It is signed: »F. PALEA F« and – based on stylistic features close to another painting by Paglia, the Assumption of Mary (1672-1675) in the side altar of the church of San Giovanni Evangelista in Brescia – it was painted around 1675. Although this represents a mature period in the artist's career, the influence of his

dei quadri, ed altri oggetti d'arte precedenti dalle corporazioni di questo dipartimento rimanenti ancora sotto il giorno 31 Xmbre 1808 da spedirsi alla direzione Generale del Demanio, e Diritti uniti, ed esistenti come segue.« Camillo BOSELLI, »Gli elenchi della spoliazione artistica nella città e nel territorio di Brescia nell'epoca napoleonica«, *Commentari dell'Ateneo di Brescia per l'anno 1960*, br. 159, Brescia, 1961., str. 275–330 (282).

³⁴ »Seguono li quadri trasportati fino dall'anno 1800 da una stanza del Palazzo episcopale e depositati in altra terranea di ragione della Pubblica Biblioteca.« C. BOSELLI, »Gli elenchi della spoliazione«, str. 296.

³⁵ C. BOSELLI, »Gli elenchi della spoliazione«, str. 298.

³⁶ Paul Wescher (1976.) ističe da su ranije povijesne pljačke utjecale na francuske osvajače te im pružile moralno opravdanje za otimanje umjetninā od poraženih naroda, a za Napoleona je to pravo pobjednika bilo samorazumljivo, kao kod rimskih careva. Paul WESCHER, *Kunstraub unter Napoleon*, Berlin, 1976., str. 11.

³⁷ Na pomoći u nabavi potrebne literature za ovo istraživanje posebno zahvaljujem Indiri Šamec Flaschar iz knjižnice Strossmayerove galerije starih majstora Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Bolognese teacher, Guercino, is still discernible in the Zagreb painting. Paglia greatly admired Guercino and dedicated numerous verses to him in his poetic work Il Giardino della Pittura, an allegorical stroll with dialogues imagined as an erudite guide through the churches of Brescia, where the allegory of Painting (la Pittura) and the allegory of Poetry (la Poesia) converse – partly in verse, partly in prose – about the artworks within them. Even in his mature age, Paglia's painting reveals a fusion of »Bolognese classicism« and »Venetian colorism«, a combination favored by patrons in Brescia but also accepted in Venice, as noted by Marco Boschini who recorded Paglia's works and presence in that artistic center.

After 1964, the painting of the Martyrdom of Saint Catherine of Alexandria became part of Ivan Lacković's collection, and since 1983, it has been exhibited as part of the collection of old masters belonging to Bishop Đuro Kokša, later intended for the Metropolitan Gallery (unrealized). Thanks to subsequent generations of researchers from Brescia, it is possible to trace the original location of the painting: it was located in the side altar of the church of Santa Maria di Pace in the Benedictine convent, where it was confiscated after the French occupation of Brescia (1797) and the suppression of religious communities. It was listed among the confiscated works in 1808, among the artworks destined for transportation to the Central Administration for State Property in Milan. Its fate from 1808 until Gamulin's publication of the painting in the Panajotov collection in Zagreb in 1964 is unknown.

KEY WORDS: Francesco Paglia, the Collection of Bishop Đuro Kokša, late baroque painting, Brescia, Church of Santa Maria di Pace